ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
**ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ**

# ERDEM

Cilt 12 Mayıs 2000 Sayı 36

Gün Ofset
Ankara 2002

## *113. DOĞUM, 26. ÖLÜM YIL DÖNÜMÜ MÜNASEBEYİYLE* ABDÜLKADİR İNAN VE ESERLERİ

MUSTAFA ERKAN*

Göbek adı Fethulkadir olan Abdülkadir, 29 Kasım 1889'da Başkurdistan'ın Prime vilâyetine bağlı Ekaterinburg (Sverdlov)'un Şigay köyünde bir çadırda dünyaya gelmiştir. Babası İmam Musaffa, annesi Balakatay boyundan Mella Şirniyaz'ın kızı Zekiye'dir. Dedesi Bikkul oğlu Kaz Börü (Gazi Börü) oğlu Abdülcelil oğlu Süleyman vasıtasıyla soyu Başkurtlar'ın Ulukatay boyu Yalan oymağına dayanır. Ulukatayların son çadır hayatını yedi-sekiz yaşlarında gören İnan, annesinden Başkurt masalları dinleyerek büyür. Daha sonra yazdığı İl İçin, Kavalcı Timirbay, Ölet gibi Başkurt hikâyelerinde annesinden dinlediği bu masalları işlemiştir. İlk öğrenimini Alim Efendi'nin Şigay'da açtığı Usûl-ü Cedide Mektebinde yaptı. Alim Efendi'nin zengin kütüphanesindeki yeni edebiyatla ilgili eserleri okudu. Halka dağıtılmak üzere babasına gönderilen beş yüz kitap arasından, seçtiği yeni edebiyatla ilgili eserleri de okumuştur. Bir süre Çilebinsk'deki Ahund Hekim Hazret Medresesi'ne devam ederek Arapça, tecvit ve din dersi okudu. Rusça öğrenip üniversiteye gitmek için isyan edip medreseyi terk etti. Rus-Başkurt Mektebi öğretmeni Uçitel'den Rus grameri ve matematik dersleri aldı. Rus okullarına gitmesine babasının razı olmaması üzerine Troitsk şehrindeki yeni usul eğitim öğretim veren Resuliye Medresesi'ne devam etti (1907-1908). Medresedeki eğitimi yetersiz bularak dört arkadaşı ile birlikte, medrese müdürlerine hitaben, medreselerin reformlara muhtaç olduğunu belirten Rusça açık bir mektubu *Step* gazetesinde neşretti. Müdürü Abdurrahman Resulî'nin bunu yersiz ve zamansız bulması üzerine oradan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Kazak Türklerinden Mehmed Ali isimli bir öğrenciye Rusça öğretmek ve dersler vermek için Akmolla vilâyeti Kökçatav kazasına bağlı Argın kabilesine gitti. Bir ara üniversiteye gitmek için Kesli Zavodun'daki bir misyoner

papaz olan Miropolski'den bile Rusça dersleri aldı. Ailesi ve boyunun bu duruma üzülmesi üzerine tekrar Resuliye'ye devam etti. Resuliye tahsili sekiz yıl, yüksek kısmı da iki yıl sürdü ve mezun oldu.

Üniversite sevdasından vazgeçerek öğretmen ve yazar olmaya karar verdi (1908). İlk aktüel makalesini *Vakit* gazetesi'nde neşretti. Bu makalesinde Ruslara para karşılığı toprak satışının felâket getireceğine dair fikirleri açıkladı. Bazı şiirleri ve Başkurt hayatıyla ilgili küçük hikâyeleri de *Şura* dergisinde neşredildi. Başkurtlar arasında iken folklor ve etnografya materyalleri toplamaya başladı.

1909 Mayıs ayında Bağlan (Zverinogolovsk) kasabasına bağlı bir Kazak obasında öğretmenliğe başladı. Bir ara asker ailelerine yardım kurumunda çalıştı. 1914 yılında Yüksek Muallim Mektebini bitirdi. Sonra babasının yerine imam olup, çocuk okuttu. Mahkeme-i Şeriye'de imtihan vererek müderris unvanı ve diplomasını aldı (1915). Sonra askere alındı. Sibirya hududunda Kamışlav şehrinde askerliğe başladı. Alayda binden fazla Müslüman asker olup, mollada hastalanıp terhis edildiği için alay mollası yapıldı. "Ekaterinburg Ural Eyaletlerinin Sovyet Kongresi"ne Kamışlav Alayı temsilcisi olarak katıldı. Orada önemli Bolşevikleri tanıdı. Alaya döndüğünde öğretmenler terhis edildiği için İnan da terhis edildi. Ekaterinburg mahallî idaresince İtişbay karyesi mahallî idare mektebine başöğretmen olarak tayin edildi. 1917 Eylülünde öğretmenliğe başladı.

Başkurtların hayatından derlediği küçük hikâyelerinden "Başkurt Yaylası'nda" adlı hikâyesi ilk olarak 1914 *Şura* dergisinde basıldı. 1916'ya kadar da "İl İçin", "Kaçkın" (Firarî), "Ölet" adlı hikâyeleri neşredildi. Bolşevik ihtilâli sebebiyle İtişbay'da rahat çalışamadı.

1917'de Bolşeviklerin ortalığı kasıp kavurduğu bir dönemde kasaba halkı tarafından, Bolşevik baskılarına engel olur düşüncesiyle, nahiye Sovyet Başkanlığına getirildi. Kölmek'ten taşınan nahiye idaresi İnan'ın isteği üzerine İtişbay'da mektebin bir odasına nakledildi. Bir süre sonra görevden ayrılarak Metel'e gitti. "Ural Eyaleti Müslümanları Kongresi"ne delege olarak katıldı. Ural Eyaleti Müslümanlarının Sovyeti denilen kurumun icra komitesine üye seçildi. Burada henüz çalışmadan Zeki Velidî'nin önderliğinde kurulan Başkurdistan hükûmet ve alayına bağlı Çilebinsk'deki Halk Egemenliği Komitesi'ne üye tayin edildi (Haziran

1917). Tatar komünistlerinin *Ural* gazetesi yerine çıkarılan *Başkurt* gazetesi baş ve mes'ul muharirliğine getirildi. 18 Haziran 1917'de gazetesinin ilk sayısını neşretti.

Eylül 1917 sonlarında Ufa'da komünist olmayan bütün teşekküller ve millî hükûmetler tarafından yapılan Rusya Devlet Danışma Kongresi'ne Başkurt hükûmeti adına katılan Zeki Velidî ve arkadaşları ile beraber İnan da iştirak etti. 25 Eylül 1917'de Orenburg'a döndüler. Çilebinsk'e döndüğünde kızılların yaklaşması ve çar yanlısı generallerin faaliyetleri yüzünden matbaayı milliyetçi Tatarlara bırakarak dostu polis şefi Hamzin'in tavsiyesi ile İtişbay'a öğretmenliğe döndü. Sonra Ekaterinburg'da tertiplenen öğretmenler kursuna katıldı. Konferanslar verdi. Piyesler yazıp oynadılar (1919).

18 Kasım 1918'de Sibirya'nın Omsk şehrinde karargâh kuran monarşist generaller, Bolşeviklerden temizlenmiş olan bütün yerlerde Amiral Kolçak idaresinde bir diktatörlük kurdular. İki ateş arasında kalan Başkurt hükûmeti Bolşeviklerle anlaşmak zorunda kaldı (Şubat 1919). Başkurt hükûmeti adamı Hamzin ile beraber İnan, aldıkları direktif gereği halkın Sibirya'ya göçünü önlediler. Kolçak taraftarları buraları terk ederken Kızıl Ordu Başkurtların yardımı ile buralara kadar geldi. Kızıllar güven vermek için Başkurtları idarî mevkilere getirip, garnizonları serbest bıraktılar.

Abdülkadir İnan, tam siyasî işlerden çekilip eğitim öğretim işlerine dönmeye karar verdiği bir sırada Argıyaş'ta Başkurt Komiserliği kuruldu. İnan, sivil idarenin Argıyaş Kanton İdaresi İnkılâp Komitesi başkanlığına getirildi. Bir süre sonra Başkurt hükûmet merkezine çağrılması üzerine Esterlitamak'a gitti. Başkurt Maarif Vekâleti, İlmî Heyeti'ne (Talim Terbiye) tayin edildi. 1919-1920 yıllarında Moskova'da yapılan yedinci Sovyet kongresine, durumu yerinde görmek için, Zeki Velidî ile beraber iştirak etti. Durumdan istifade eden İnan, Petrograd (Leningrad) kütüphanelerinde çalışma fırsatı buldu. 1919'da Ufa'da Başkurdistan Tarih ve Etnografyasını Öğrenme Derneği'ni kurdu ve başkanlığını yaptı. Türklüğü ilgilendiren muhtelif ilmî ve kıymetli eserleri Başkurdistan'a getirtti.

Yavaş yavaş durumunu kuvvetlendiren Bolşevikler 1920 yılından

itibaren Başkurtlar üzerinde baskı kurmaya başladılar. Lenin'e anlaşmaları hatırlatan Zeki Velidî, "Siz nasıl inkılâpçı, nasıl devrimcisiniz? Bu muahedeler bir kâğıt parçasından ibarettir. Kuvvet kimde ise hak ondadır" cevabını alır. Komünistlerin baskısını sezen Başkurt ileri gelenleri mücadeleye uygun sahada devam için Türkistan'a geçerler. Bunların içinde İnan da vardır. Kazak âdetlerini çok iyi bildiğinden Ruslara karşı baş kaldıran hürriyetçi Kıpçak Abdülgaffar Han ve Nayman-Bağnalı Hasan Beylerin bulundukları mıntıkaya gönderildi. Bolşeviklere karşı çete harbi yapan Kiyki Batır ile münasebet kurdu. Onu Türkistan Basmacılarına iltihaka teşvik etti ise de başarılı olamadı. Kiyki Batır şehit düştü.

İnan buradan Taşkent'e geldi. Kazak-Kırgız orta okullarında Abdülkadir Cılkıbay (Yılkıbay) adıyla müdürlük ve öğretmenlik yaptı. Taşkent'te yayımlanan *Akyol* gazetesinde Kazakistan-Başkurdistan tarih, etnografya ve folkloruna ait makaleler yazdı.

Türkistan gizli millî birliği komitesinin emriyle Türkistanlı Müslümanlarla birlikte Taşkent'e geldi. Bolşeviklerle çete harbi yapanlarla, özellikle Serdar Açıl Bey ile beraber bulundu. Türkistan, Yasa şehri ve Kazakistan sahralarında dolaşarak merkez komitesinin emirlerini alt komitelere maharetle ulaştırdı. Merkezin isteği ile üç-dört ay Yasa şehrinde yedi sınıflı bir Kazak ilk okulunda değişik bir adla tarih öğretmenliği yaptı.

Tekrar Semerkand'a çağırılması üzerine oraya gitti. Enver Paşa'nın şahadetini bildiren Çerkez Sami Bey'in mektubunu Türkmenistan Merkez Komitesi'ne ulaştırdı. Tam teçhizatlı Kızıl Orduya karşı taş ve sopalarla tutunamayacağını anlayan Türkistan Millî Komitesi, Bolşevik emperyalizmi, zulüm, felâket ve toplu katliamlarını dünya kamuoyuna duyurmak, onları uyarmak için bazı kararlar aldı. Ayrıca, komitenin Türkistan dışında temsiline de karar verildi (18 Eylül 1922). Bu kararları duyurmakla Zeki Velidî Togan ve Abdülkadir İnan görevlendirildi. Bu maksatla Asya'da Türklerin yaşadığı çeşitli bölgelerde dolaştıktan sonra İran (28 Şubat - 20 Nisan 1923), Afganistan (21 Nisan - 24 Eylül 1923), Hindistan (25 Nisan - 1 Kasım 1923), İzmir (24 Ekim 1923), İstanbul, Marsilya (20 Aralık 1923), Paris (22 Aralık 1923 - 15 Şubat 1924) ve Berlin (16 Şubat 1924 - 12 Mayıs 1925) gibi çeşitli merkezlerde devlet adamları ve önemli kişilerle görüştüler. Bu arada kütüphanelerde çalışarak ilmî araştırmalar da yaptılar.

Nihayet 20 Mayıs 1925'te İstanbul'a geldiler. 3 Haziran 1926'da Türk vatandaşlığına kabul edildiler.

İlmî çalışmaları beğenilen İnan, Fuad Köprülü tarafından Türkiyat Enstitüsü'ne Türkoloji asistanı olarak alındı. Dede Korkud kitabı ile ilgili bir çalışması *Türkiyat Mecmuası*'nda yayımlandı. Bir yanda da İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünün son sınıfına kadar öğrenci olarak devam etti. Maarif Vekili Reşit Galip ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumî Kâtibi Ruşen Eşraf tarafından çağrılması üzerine Köprülü'nün de desteğiyle Ankara'ya gitmek zorunda kaldı. 6 Şubat 1933'te Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nde ihtisas kâtibi olarak çalışmaya başladı. Türkiyat'taki kadrosuna karşılık Ankara'da bir memur kadrosu teklif edildiyse de o, "çalışmadığım yerden maaş alamam" diyerek kabul etmedi. 1934'te Kılavuz Kolu üyesi olarak çalışmaya devam etti.

1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması üzerine 18 Ocak 1936 tarihinde Doğu Türk lehçelerini tetkik edip okutmak üzere profesörlüğe getirildi. Atatürk'ün ortaya attığı Güneş Dil Teorisini destekleyen dersler verdi. 3 Mayıs 1944'te Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in giriştiği milliyetçilik kıyımında, diplomasını kaybettiği gerekçesiyle profesörlükten alındı. Yeri doldurulamayınca tercümanlık, okutmanlık adı altında Türk dil bilgisi, Türk lehçeleri, Uygurca, Çağatayca, Harezm Türkçesi ve Kazakça gibi dersleri okutmaya devam etti. 1948 yılında dersleri kaldırılarak hocalığına son verildi. Türkiye Büyük Millet Meclisine durum aksedince 1955 yılında öğretim görevlisi olarak tekrar fakültesine alındı. Bilâhare 65 yaşını doldurduğundan 14 yıllık bir ödeme ile emeklilik haklarından mahrum edilerek görevden ayırdılar.

Öğretim üyeliği yanında Türk Tarih Kurumu aslî üyesi ve Türk Dil Kurumu'nda baş uzman olarak da çalışmaktaydı. Dildeki tasviyecilik ve uydurmacılık hareketine taraftar olmadığı için buradaki işinden de çıkarıldı.

1961 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev aldı. Müşavere heyetinde ilmî eserleri tetkik vazifesi yaptı. Burada *Kur'anıkerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme* adlı eserini neşretti. 1964 yılı nisan ayından itibaren Saffet Umay'ın tavassutuyla Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü'nde görev aldı. Enstitünün aylık yayın organı *Türk Kültürü* ve yıllık dergilerinde ilmî makaleler yayımladı. 1974 yılında

Enstitütünün tahsisatı kesilince kapanma ve tasfiye tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Enstitüden ilk çıkarılanların başında 500 lira gibi basit bir ücret alan İnan vardı.

Üç defa otomobil kazası geçirmiş ve çeşitli ameliyatlar olmuş, bir gözü kapanmış ve kulakları büyük ölçüde duyma özelliğini kaybetmiş; hastalıklarla pençeleşmesine rağmen çalışmalarına devam etmiştir. Hatıralarını, bu arada Atatürk'le ilgili hatıralarını tamamlamıştır. 87 yaş gününü 29 Kasım 1974'te Töre idarehanesinde, seksen kadar seçkin davetli arasında kutlayan İnan, hayatının sonuna kadar çalışmaya ve yazmaya devam etmiş, hayata gözlerini yumduğu geceye kadar Türk Kültürü Enstitüsü'nde yazılarını tashih etmiş, nihayet akşam televizyon seyrederken geçirdiği üçüncü enfaktüs sonucu 1 Ekim 1976 Cuma günü Ankara'da hayata gözlerini yummuştur.

Son derece nazik, mütevazi, sessiz bir insan olan bu değerli âlim, kendisine yapılan haksızlıklara da sabır ve tevekkülle mukabele etmiştir. Almanca, Rusça, Arapça, Farsça ve bütün Türk lehçelerini bilen İnan'ın özellikle Kıpçak lehçeleri üzerinde engin bilgisi vardı. Vatanını, milletini çok seven bu milliyetçi çalışkan insan, aynı zamanda imanlı ve beş vakit namazını da kılardı. Zaman zaman şiirler de yazmıştır (Saide Aslanberk, *Türk Kültürü*, c.XV/172, s.218).

Öğretmen Müşfika (Rızaeddinoğulları) ile evli olan İnan, rahmetli olmuş öğretmen bir kız ve Mustafa Yaşar adlı orman mühendisi bir oğlan babası idi. Kabri Ankara Karşıyaka mezarlığındadır.

Abdülkadir İnan'ın çalışma hayatını bazı devrelere ayırmak mümkündür.

**I. 1908-1923 gençlik dönemi:**

Bu dönemde yazı yazma merakıyla ortaya çıkmış; kendi ülkesinin içtimaî meseleleri, folkloru ile ilgili denemeler ve hikâyeler yazmıştır. Bu ilk mahsüllerden "Başkurtlarda Toprak Meselesi (1908), Başkurt Uleması (1908) ve Kırgız Dalasından (1910) yazıları Oranburg *Vakit* gazetesinde, Başkurt Caylavunda ve İl Üçün (1914), Temirbay Kurayçı (1915), Kaçkın ve Ölet hikâyeleri (1916) Orenburg *Şura* dergisinde ve Uralkayımız Üstünde (1917) Orenburg *Başkurt* gazetesinde yayımlanmıştır.

1917 Bolşevik ihtilâlinden sonra Türk illerine kısa bir dönem hürriyet havası gelmiş, bu dönemde birçok aydın genç gibi, Abdülkadir İnan da millî kurtuluş ve kültür bağımsızlığı yönünde önemli hizmetlerde bulunmuş, konferanslar vermiştir. *Akçan Batır* ve *Salâvat Batır* diye iki piyes yazmış(1919), birincisini kendisi sahneye koyup oynamıştır. "Sarı Arkadan Kelemin" ve "Başkurt Tarihinden" (1921) gibi, bazı yazıları da Taşkent *Akyol* gazetesinde yayımlanmıştır. Zeki Velidî Togan'ın da tavsiyesi ile Altay, Kazak, Kırgız, Özbek ve bütün Türk kavimlerinin folklor, etnografya, destan, millî gelenek ve dinleri üzerinde sabırla çalışarak malzeme derlemiştir.

**II. 1925'te İstanbul'a geldikten sonraki dönemi:**

Bu devredeki yazılarında ayrılmış olduğu vatanının, o zamanki sosyal, kültür hayatını tanıtma gayesi güder. "Volga Boyunda İslâm-Türk Harsıyla Mücadele", "Rus Türklerinde Millî Hars Meselesi", "Hariç Türklerde Hars Meselesi" (1925) onun Türkiye'de *Yeni Kafkasya* dergisinde yayımladığı ilk makalelerdir. Türkiyat Enstitüsü'nde Fuad Köprülü ile beraber çalışmaya başladıktan sonra çeşitli sahalarda olgun yazılar yazmaya başlamıştır. Zeki Veledî ile birlikte *Yeni Türkistan* dergisini 1927'de bizzat kurmuş ve yürütmüşlerdir. Yine Mehmet Halit Bayrı, Ahmet Caferoğlu, İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmet Kutsi Tacer, Rıdvan Nafiz ve Sadeddin Nüzhet Ergun gibi arkadaşları ile Halk Bilgisi Derneği'nin yayın organı *Halk Bilgisi Haberleri* dergisini Kasım 1929'da çıkarmaya başlamışlardır. 1928'den 1932 yılı sonuna kadar bu derneğin ilmî komisyon üyeliğini sürdürmüştür. 1929'da derneğin verdiği görevle Erzurum, Erzincan, Hasankale, Trabzon, Rize, Gümüşhane ve civarlarında halk bilgisi ve folklor malzemesi topladı. Bunları "Birinci İlmî Seyahata Ait Rapor" adıyla 1930'da yayımladı. Aynı gaye ile Gaziantep ve civarında da çalıştı. Bu malzemeleri *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinde yayımlandı. Adı geçen dergilere ilâveten *Türkiyat Mecmuası*, *Türk Yurdu*, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi*, *Azerbaycan Yurt Bilgisi* gibi çeşitli dergilerde Türkistanlı, Türkmen, İdil Oğlu, Fethülkadir, Abdülkadir Cılkıbay, A. Başkurt, F. Süleyman, Ulu Katayoğlu, Abdülkadir Süleyman gibi takma adlarla çok sayıda makaleleri yayımlandı.

**III.** Ankara'ya gelişi, Türk Dil Kurumu ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde hocalık devresi, şüphesiz İnan'ın en verimli dönemidir. Çocukluğundan beri Türklükle meşgul olmuş, onun için Türk Dünyası tek âlem olmuştur. Bu sahada pek çok konuya el atmış, ehliyetle değerlendirmiştir. Türk boylarıyla ilgili makaleler ("Başkurt Türkleriyle Rus Mücadelesi Tarihinden", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, II/-23, 1933; "Beltir Türkleri", *Çığır*, 57-60, 1937; "Yakut Saha Türkleri", *Çığır*, 63, 1938; "Ongutların Menşei Meselesi", *Belleten*, VIII, 1940; "Tuba Türkleri", *Bozkurt,* 5, 1940; "Sagay Türkleri (Abakanlar)", *Bozkurt*, 7, 1940; "Türkler Karakalpaklar Lehçe ve Edebiyatları", *Bozkurt*, 11-12, 1941; "Türkler Kırgızlar", *Bozkurt*, 9-10, 1940-41 gibi Türk dil sahasında yazdığı gerek tanıtma, gerek etimoloji açıklamaları ("Oba,Oba Sözleri Hakkında", Azerbaycan Yurt Bilgisi, 21-22, 1933;"Bayat Kelimesi Üzerine", Hâkimiyet-i Millîye, 4.3.1933; "Ongan ve Tös Kelimeleri Hakkında" *Tarih-Arkeoloji Etnografya Dergisi*, II, 1934; "Adaş ve Sağdıç En Eski Anlamları", *TD. Belleten*, seri: III, 1-3, 1945; "Isırga-Sırga Sözünün Etimolojisi", *TD. Belleten,* seri: III, 8-9, 1946; "Güvey Kelimesi Hakkında" TM, IX, 1951; "Ulus Terimi Üzerine", 44, 1955; "Börü-Kurt ve Yok-Hayır Kelimeleri Üzerine", *TD*, 84, 1958; "Tarla ve Darı Kelimeleri Üzerine" *TD*, 86, 1958; "Gerçek Kelimesi Üzerine Not", *TD*, 96, 1959 gibi), gerek incelme yazıları ("Çağatay Yazı Dilinin Kuruluş Tarihine Dair Düşünceler", *TD. Belleten*, 1946; "Eski Kur'an Tercemelerinin Dili Meselesi", *TD*., 9, 1952; "XIII. ve XV. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz, Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve Halis Terkçe", *TDAY*, 1953; "Eski Türkçe Kur'an Tercemesi I, *TD*, 6, 1952; "Karışık Lehçelerde Yazılan Türkçe Eserler, XV-XVI Yüzyıllar", *TD*, 53, 1956"; Kutadgu Bilig'in 1942 yayımının girişi gibi) onun bu dönemde yaptığı değerli çalışmalardır.

**IV.** Hayatının son olgunluk döneminde kaleme aldığı konular arasında, özellikle halk edebiyatı ve folklora dair yazdıkları klâsik olarak tanımlanacak kadar olgun ürünlerdir. (Saadet Çağatay, "Abdülkadir İnan", *TK*, XV/169, Ankara 1976, s.149) onun Türk destanları hakkında geniş bir inceleme ve araştırma sonucu yazdıkları (Kitabı Dede Korkut, Köroğlu,

Cengiz Destanı, Manas Destanı, Orta Türk Destanları gibi) edebiyat ve kültür tarihimize büyük katkı sağlamıştır.

Türklerin eski dini üzerine yaptığı çalışmalarda orijinal ve eşsizdir ("Türk Şamanizmine Ait", *Türk Yurdu*, 19, 1926; "Müslüman Türklerde Şamanizm'in Kalıntıları", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 1952; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1954; "Başkurt Türklerinde Şamanizm Kalıntıları", *Türk Folklor Araştırmaları*, IX/191, 1965; *Eski Türk Dinî Tarihi (Şamanlık)*, İstanbul 1976; "Divan-ü Lugati't-Türk'te Şamanizm'e Ait Kelimeler", *TK*, IX/105, 1971 gibi).

Kur'anıkerim tercümeleri, hurafeler ve İslâm üzerine yaptığı incelemeler de bu dönemde dikkate değer çalışmalardır (*Kur'anıkerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1961; "Kur'an'ın Eski Türkçe ve Oğuzca-Osmanlıca Çevirileri Üzerine Notlar", *TDAY*, 1960; "Şeybanlı Özbekler Çağına Ait Bir Çağatayca Kur'an Tefsiri", *TDAY*, 1962; "Yaygın Hurâfeler ve Menşeleri", *Türk Folkloru Araştırmaları*, VII/147, 1961; Hurâfeler ve Menşeleri, Ankara 1962; "Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler", *Türk Kültürü Araştırmaları*, III-VI, 1969; "Sibirya'da İslâm'ın Yayılışı", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1969 gibi). Ölümünden önceki en son çalışması ise "Türk Halk Edebiyatı Tetkikleri", (Türk Kültürü, XVI/171, Ocak 1977, s.135-146) adlı makalesi ile *Atatürk'le İlgili Hatıralar* adlı kitabıdır.

**Eserleri:**

Abdülkadir İnan, 1908'den başlayarak, ölümünden sonra da çıkan yazılarıyla, 1977'ye kadar çok çeşitli konularda üç yüz elliye yakın makale yayımlamıştır. Bu makaleler *Türkiyat Mecmuası, Belleten, Türk Dili Belleten, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Darü'l-fünûn İlâhiyat Mecmuası, Türk Hukuk Tarihi Dergisi, Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar, AÜ. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Türk Kültürü Araştırmalar, Cultura Turcica* gibi araştırma dergilerinde; *Fuat Köprülü Armağanı* (1953), *Zeki Velidi Togan Armağanı*(1950), Jean Deny Armağanı (1959), Reşit Rahmeti Arat Armağanı (1966), *Necati Lugal Armağanı* (1969) gibi armağanlarda; *Philologiae Turcica Fundamenta*,

*İslâm Ansiklopedisi* gibi eserlerde; *Vakit, Şura, Başkurt, Akyol, Yeni Kafkasya, Türk Yurdu, Yeni Türkistan, Halk Bilgisi Haberleri, Atsız Mecmuası, Azerbaycan Yurt Bilgisi, Çığır, Ülkü, Bozkurt, Varlık, Gökbörü, Orhon, Bayrak, Tarih Mecmuası, Türk Dili, Türk Kültürü* gibi aktüel dergilerde ve *Bartın, Hâkimiyet-i Millîye* ve *Dünya* gibi gazetelerde yayımlanmıştır.

Bu yazılar millî konularımızı aydınlatan, genç nesillere yol gösteren millî kültürümüzün aynalarıdır. Konuların seçimi, çeşitliliği ve derinliği onun görüş, maharet ve bir bilim adamı olarak titizliğini göstermektedir (Saadet Çağatay, *Makaleler ve İncelemeler* I, s.XI, XIV).

Makale ve eserlerinin yayın yılı sırasına göre toplu bir listesini Hikmet Tanyu, İnan'ın 1968'de neşredilen *Makaleler ve İncelemeler* adlı kitabının başında (s. XIX-XXXVII) yayımlamıştır. Tanyu, bu listeyi biraz daha genişletip eksiklerini tamamlayarak 1978'de tekrar neşretmiştir (*Türk Kültürü Araştırmaları* 1977-1978, XVI/1-2, s.45-88).

*Eski Türk Dinî Tarihi*'ni 1976'da yayına hazırlayan Tanyu, İnan'ın dinler tarihi ve dinî folklorla ilgili eser ve makalelerinin bir listesini burada vermiştir (s. XII-XVI).

Tanyu'nun listesinde yer almayan aşağıdaki makaleleri de eserlerinde ilâve etmek gerekir:

1- 'Müderris Avram Galanti, Arap Harfleri Terakkimize Mâni Değildir, İstanbul 1927", *Yeni Türkistan*, 1/4, s.26-27;

2- "Bosna Müzesi Külliyatı (Dimitriyef'ten tercüme)", *Türkiyat Mecmuası*, cilt II, İstanbul 1928, s. 622;

3- "Yine Pamuk Meselesine Dair (Hacıbayof Maddesine Cevap)" *Yeni Türkistan*, yıl 2, sayı:1(13), İstanbul Ağustos 1928, s.3-5;

4- Türkistanlı Bir Şair, Belcivan (6 kıta, bir beyitlik şiir), *Yeni Türkistan*, yıl 2, sayı 2-3 (14-15), İstanbul 1928, s.16;

5- "Pamir İsmailîleri Akaitlerine Ait", *İstanbul Darü'l-fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, sene; II/7, İstanbul 1928, s.81-88 (tercüme);

6- "Komünist Fırkasında Buhran", *Yeni Türkistan*, yıl 2, sayı:5 (17), İstanbul Kanunusâni 1929, s. 1-4;

7- "Mamur Niyazi'ye Ait Bir Hatıram", *Yeni Türkistan*, yıl 2, sayı 7-8(20), İstanbul 1929, s. 6-8; "Rusyada Millî İstiklâl Hareketi ve Beyaz Rus Matbuatı", age., s.8-10;

8- "Meessif Bir Ziya", *Yeni Türkistan*, yıl 3, sayı 15 (27), İstanbul 1930, s.6;

9- "Türk Ülküsü Zaferinin Onuncu Yılı", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, cilt II, İstanbul 1933, s. 336-338;

10- "Oğuz Destanlarındaki Irkıl Ata", *Çığır*, yıl 2, sayı 24, 1934, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s.196-197;

11- "A. Samoylowiç, Altay Türklerinde Kadınlar Diline Mahsus Sözler", *Dil ve Edebiyat, Yazı ki Literatura Mecmuası*, cilt III'ten ayrı basım", *T.M.* cilt IV, İstanbul 1934, s.303-305 (tanıtma yazısı);

12- "Pekarskiy, Yakut Dili Lugatı", *T.M.*, cilt III, İstanbul 1935, s. 293-300 (Azerbaycan Yurt Bilgisi, II/31-32, İstanbul 1934'te de yayımlanan tanıtma yazısı);

13- "Abdülbaki, Kaygusuz Vizeli Alâeddin Hayatı ve Şiirleri", *T.M.*, cilt III, İstanbul 1935, s. 301-307 (tanıtma);

14- "Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları, Ad Almaları ve Başka Hususiyetler", *Yücel*, cilt XI/65, 1940; *Makaleler ve İncelemeler*, cilt II, s.206-219;

15- "A. Samaylowiç, Orta Asya Edebî Türkçesine Dair", *DTCF. Yıllık Çalışmaları Dergisi*, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 1942, s. 73-94 (bu tercüme yazısı, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1941'de de yayımlanmıştır);

16- "Manas Destanında Görülen Muhtelif Tabakalar", *Varlık*, sayı 18, İstanbul 1941; *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s.161-164;

17- "Sogdiyskiy Sbornik, Leningrad 1934, 121, s.8" *Belleten*, cilt VII/27, Ankara 1943, s.615-619, Lev. XXXVII-XXXVIII (tanıtma yazısı);

18- "Asrî Moloh-Komünizm", *Kızıl Elma*, sayı 5, 28 Kasım 1947, s.7;

19- "Religiozniye Verovaniya Çuvaş, *Türk Kültürü*, 1/1 Ankara Kasım 1962, s. 55-58;

20- "La Littérature des peuples Turcs du Caucase (Kuzey Kafkasya Türk Topluluklarının Edebiyatı", *Philologiae Turcica Fundamenta*, cilt II, Wiesbaden 1965;

21- "S.S. Gadjiyeva, Kumuki, İstoriko-etnografiçeskoye issledovoniye- Eine veröffentlichung der Sovjetischen Akademie für Wissenschaften, Moskau 1961, 386 Seiten", *Cultura Turcica*, Volumen II/I, Ankara 1965, s. 118-121 (Bu tanıtma yazısı Türk Kültürü, sayı 21, Temmuz 1964, s. 386'da da yayımlanmıştır);

22- "A.D. Graç, Drevnetürkskiye izvayaniya Tuvı (Tuva'da Eski Türk Heykelleri) Moskau 1961, 153 Seiten, 153 Abbildungen", *Cultura Turcica*, Volumen II/2, Ankara 1965, s. 279-284 (Bu tanıtma *Türk Kültürü*, sayı: 47, Eylül 1966, s.1074-1077'de de yayımlanmıştır);

23- "Aufzeichnungen über die Geschichte der türkischen Schriftsprache", *Cultura Turcica*, Volumen III/2, Ankara 1966, s. 166-175;

24- "L'insurrection de 1916 au Turkestan", *Cultura Turcica*, Volumen III/I, Ankara 1966, s. 103-198 (aynı yazı *Yeni Türkistan*, sayı 14-15, İstanbul 1928, s. 17-20'de de yayımlanmıştır);

25- "Türk Yazı Dili Tarihinden Notlar", *Türk Kültürü*, V/57, Temmuz 1967, s. 653-659 (21-27);

26- "Orta Asya'da Türk Kültürü", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 2, Mart 1967, s. 16-18; *Makaleler ve İncelemeler*, cilt II, s. 269-272;

27- "Atatürk Devrine Ait İki Hatıra", *Türk Kültürü*, VI/62 Aralık 1967, s. 129-132 (49-52);

28- "Millî Şuurun Kudreti", *Türk Kültürü*, V/51, Ocak 1967, s. 167-170 (7-10);

29- "Epope ve Hurafe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi" *Türk Kültürü*, V/53, Mart 1967, 364-366 (68-70),

30- "Bazı Yeni Kelimeler Üzerine Düşünceler", *Türk Kültürü*, VI/71, Eylül 1968, 825-830 (1-6);

31- "Sibirya'da İslâmiyetin Yayılışı", *Necati Lugal Armağanı*, TTK yayını, Ankara 1968, s. 331-338;

32- "Atatürk Devrine Ait Bir Hatıra", *Türk Kültürü*, VIII/85, Kasım 1969, s. 20-21;

33- "Türk Kültürünü İlgilendiren Makale ve Eserlerin Bibliyografyası İçin Bazı Rusça Kaynaklar", *Türk Kültürü*, VIII/88, Şubat 1970, s. 289-292 (57-60);

34- "Dil İnkılâbı Tarihinden Hatıralar", *Türk Kültürü*, VIII/90, Nisan 1970, s. 375-387 (15-27);

35- "Şark Klâsik Edebiyatında Türkler ve Türk Ordusu", *Türk Kültürü*, 5/58, Ağustos 1967, s. 748-751 (52-55); X/118, Ağustos 1972, s. 1106-1109 (186-189);

36- "Atatürk Çağından Hatıralar", *Türk Kültürü*, XII/134, Aralık 1973, 106-108 (26-28);

37- "Orta Asya Tarihinde Sınıflar, Kavgalar ve Neticeleri", *Töre*, Yılı: 6/42, Kasım 1974, s.33-39;

38- "Tabiî Dil Örnekleri: Tarihte Şamanizm (Tarihte ve Bugün Şamanizm 1954)", *Türk Kültürü,* XIV/158, Aralık 1975, s. 79 (15);

39- "Rus Müstemlekesi Türkistan'da Dinle Mücadele", *Türk Kültürü*, XIV/165, Temmuz 1976, s. 531-534 (19-22);

40- "Tuva Türkleri", *Türk Kültürü*, XIV/166, Ağustos 1976, 594-597 (18-21);

41- "Türk Halk Edebiyatı Tetkikleri", *Türk Kültürü*, XVI/171, Ocak 1977, s. 135-146 (7-18);

42- "Millî Tarihimiz ve Destanlarımız, Millî Kültür Tarihi Araştırmaları Bakımından Destanlarımızın Önemi" *Makaleler ve İncelemeler*, cilt II, s. 199-201.

43- Türkistan Sanatkârları Locası'nın Risalesi, Halk Bilgisi Derneği, *Türk Halk Bilgisine Ait Maddeler,* İstanbul 1929, s. 12+5.

Bunlar dışında bazı dergi köşelerinde kalmış yazılarının bulunabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır.

**KİTAPLARI:**

1- *Sulavat Batır*: 1919 Ekaterinburg'da yazdığı bir piyesti. Basılmak üzere matbaaya verdiği bu eser, İnan Türkistan'ı terk ettikten sonra arkadaşı Said Miras tarafından bazı yerleri değiştirilerek kendi adına neşredilmiştir. Ön sözünde İnan'ın da böyle bir eseri olduğundan söz edilmiştir.

2- *Akçan Batır*: 1919 Ekaterinburg'da yazıp, öğretmenler seminerinde sahnelediği ve kendisinin de oyunculuğunu yaptığı bir başka piyesidir. Bunu bir başka arkadaşı Türkistan'da neşretmiştir.

3- *Birinci İlmî Seyhahata Dair Rapor* (İktisat Matbaası, İstanbul 1930, 7+66 + (2) s.): Halk Bilgisi Derneği'nin ilim encümeni azası olarak

Trabzon, Rize, Gümüşhane, Erzurum ve Erzincan yöresinde yaptığı ilmî araştırmaların sonuçlarını değerlendirdiği eseridir. Ev teşkilâtı, ateş ve ocak, ziraat hayatıyla ilgili maddeler, çobanlığa ve hayvanlara ilişkin maddeler, mahallî sanatlar, âşık oyunları; ziyaretgâhlar, yatırlar, mübarek tepeler;doğum âdetleri ve çocuk terbiyesi, evlenme ve aile; ölüm, defin, taziye; coğrafî isimler, kürek kemiği; müteferrik akideler, hurafeler ve halk tedavisi ve çoban türküleri gibi konular üzerinde durmuştur.

4- *Türk Edebiyatı* (Devlet Matbaası, İstanbul 1934, 15 s.): Hasan Ali ile beraber, Türklerin medeniyete hizmetleri, fikir hayatı, güzel sanatlar ve edebiyat gibi konulara yer veren Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin müsveddeleri serisi II nr: 34 olarak yayımladığı bu küçük eserde, Türk edebiyatının başlangıcı meselesi işleniyor.

5- *Türkoloji Ders Hulâsaları* (Devlet Basım Evi, İstanbul 1936, 97 + 1 s.): Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde verdiği ders notlarıdır. Türk dili dersine giriş, Türkoloji ve onun tarihçesi, Orhon ve Yenisey yazıtları, Türk lehçelerinin tasnifi meselesi, lehçeler ve yazı dili, Kırgızlar ve lehçeleri, Kırgız fonetiği ve transkripsiyon meselesi, Kırgız lehçesinin fonetiğine ait bazı kurallar, Kırgız lehçesinin morfolojisi ve ona ait bazı kurallar ve Manas destanından metinler gibi konulara yer vermektedir.

6- *Güneş Dil Teorisi Üzerine Ders Notları* (DTCF, Türkoloji II, Devlet Basım Evi, İstanbul 1936, 81+1 s.): Atatürk'ün ortaya attığı Güneş dil teorisini desteklemek için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde verdiği derslerin notlarıdır. İlk insanlar için güneşin her şeyin üstünde bir obje ve dilin ortaya çıkışında da ilk etken olduğu tezini savunur. Bütün maddî ve manevî kavramların güneşin tetkik edilmesiyle ortaya çıktığı savunulan notlarda, bütün kelimelerin "a, aa, ağ= güneş" kelimesinden türediği açıklanmaya çalışılır. Türkçe kelimeler yanında daha da ileri gidilerek Yakut, Samoyed, Slâv ve Lâtin dillerinden bazı kelimeler de bu teze göre izaha çalışılmış; Türk dilinin dünya dillerinin ana kaynağı olduğu görüşü savunulmuştur. On iki başlık altında incelenen konulardan bazı başlıklar şöyledir: Tefekkür ve dil tarihinde güneşin rolü, güneş dil teorisine göre ana kök meselesi, güneş dil teorisi bakımından "Oğuz" kelimesinin analizi, dil aileleri ve ana dil meselesi, güneş ve ateş anlamlarıyla bağlı birkaç Slâvca kelimenin analizi, akrabalık ifade eden kelimeler ve dede kelimesinin analizi ve Türkçe kumar, ırk, ırkıl; Slâvca yanıy, zara, kumir, rak ve Lâtince oraculum kelimelerinin teori bakımından izahlarını yapan başlıklar gibi.

7- *Türkoloji Ansiklopedisi Üzerine Bir Kalem Deneyi* (I. Fasikül, I. Forma, Numune Matbaası, İstanbul 1938, 16 s.): Şakir Ülkütaşır ile hazırladıkları bu ansiklopedi denemesinde (A ile Abdal Kumral), madde başları arasındaki isim ve terimler ansiklopedik olarak işlenmiştir. Abdülkadir maddesinde İnan'ın hayatı da kısaca anlatılmıştır.

8- *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar* (TTK, I. bas. Ankara 1954; II. bs. 1972, III. baskı 1986, 233+5s): Hakkında daha önce de bazı çalışmalar yapılmasına rağmen çoğu yönden belirsizlik ve karanlıklar içinde bulunan bu tarihî dinî, ayrıntılı olarak ele alan İnan, hayatı boyu süren uzun, derin ve titiz bir çalışma sonucu, aralarında yaşayarak kazandığı tecrübelere de dayanarak inanç, tarih, örf, âdet ve bugüne kadar uzunan geniş tesirleriyle beraber canlı ve güzel bir ifadeyle ortaya koymuş, aydınlatmıştır. Dil bakımından da pek çok kelime, tabir ve terimin izahını yapmıştır. Ayrıca, Şamanizm'in Müslüman Türklerdeki uzantısına da temas ederek İslâm'la ilgisi olmayan bugünkü batıl inanç, örf, âdet ve geleneklere de açıklık kazandırmıştır.

Konuyu tarihte Şamanizm, dünyanın ve insanların yaradılışına dair efsaneler, tufan efsanesi, dünyanın sonu-kıyamet (Kalgançı çak), tanrılar ve ruhlar, Şamanizm'de put-fetişler, Yer-su tanrıları, ateş ve ocak, Şaman-kam ve hayatı; Şaman cübbesi, külâhı ve davulu; âyin, tören ve bayramlar; Şaman dua, ilâhî ve afsunları; falcılık ve kehanet; yada (cada, yat) taşı ve yağmur tılsımları; evlenme ve doğum, ölüm ve ölüler kültü; Burhanizm (Şamanizmi ıslah teşebbüsü), Müslüman Türklerde Şamanizm kalıntıları olmak üzere on sekiz başlıkta incelenmiştir. Eserin sonunda geniş bir bibliyografya , şahıs, yer adları ve terimler indeksi yer alır. İkinci baskısına "balbal" terimiyle ilgili kısa bir açıklama da koymuştur. İlk baskısını Saadet Çağatay tanıtmıştır (*DTCFD*, cilt XV/1-2, Ankara 1957, s.325-326).

9- Kur'anıkerim'in *Türkçe Tercümeleri üzerinde Bir İnceleme* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, TTK Basım Evi, Ankara 1961. 55 s.): Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyetinde vazife aldığı sırada hazırladığı eseridir. Eserin başındaki sekiz sayfalık girişte İnan, Türklerin takip ettiği dinî seyir, İslâmiyet'e kadar temas ettikleri dinler, İslâm'la temasları ve İslâmlaşmaları hakkında bilgi vermiştir. İki bölümde incelediği konunun birinci bölümünde Kur'anıkerim'in Türkçeye En Eski Tercümeleri başlığı altında o güne kadar bilinen en eski dört Kur'an tercümesi tanıtılmıştır. Bunlar Sovyet R. İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Türk

ve İslâm Eserleri Müzesi nr. 73, Millet ktp., Hekimoğlu Ali Paşa nr. 951 ve Manchester kitaplığındaki nüshalardır.

Anadolu Beyliklerinde ve Osmanlı Türk Devletlerinde Oğuz Türkçesiyle Kur'an Tercümeleri başlığı altında Anadolu beylikleri döneminde yapılan umumiyetle Fatiha, Tebareke, İhlâs gibi, kısa surelerden oluşan ilk tefsirler hakkında bilgi verilir.

İkinci bölümde Osmanlı-Oğuz Türkçesine Kur'anıkerim'in Tercümeleri başlığı altında bu dönemde yapılan pek çok tercümenin aslında Orta Asya'dan gelen tek bir nüshaya dayandığı mukayeseli olarak anlatılmıştır. Eserin sonuna da satırlar arası Kur'an tercümesine örnek dokuz sayfalık bir metin eklenmiştir.

10- *Hurafeler ve Menşeleri* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 1962): Diyanet İşleri Başkanlığında görevli iken hazırladığı bu küçük kitapta eski Türklerde din, Türklerin İslâm dünyası ile temasları ve bu cahiliye döneminden kalma kalıntılar, batıl inanç, örf ve âdetler işlenmektedir.

11- *Manas Destanı* (Devlet kitapları, Millî Eğitim Basım Evi, İstanbul 1972, VI + 267 s.): Kırgızların beş büyük cilt tutan eseri kısaltılarak Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Başında Manas Destanı, nüshaları, üzerindeki çalışmaları belirten altı sayfalık bir ön söz, sonunda da beş sayfalık bir sözlük yer alır. Esas destan ise Kalmuk Han, Alevke (Alööke)'nin Kırgızları yağma etmesi; Manas'ın dünyaya gelişi, Sooruk Han'ın Kırgızlara karşı savaşı, Almabet'in Kıpçak beyi Er Gökçe'ye gelişi, Alp Almabet'in Manas'a gelişi, Manas'ın Kanıkey ile evlenmesi, son savaş, Manas Alp'ın ölümü ve Semetey'in hayatı ve ölümü olmak üzere sekiz bölümden meydana gelmektedir.

12- *Eski Türk Dinî Tarihi* (K.B. Yayını, İstanbul 1976, XVI + 256 s): Ölümünden sonra Hikmet Tanyu tarafından yayına hazırlanan eser, İnan'ın daha önce yayımlanmamış Türk Dinî Tarihi'ne ait uzun bir makalesi ile daha önce yayımlanan *Hurafeler ve Menşeleri* ve bazı dinî makaleleri ile çevirilerinin bir araya getirilmesinden meydana gelmiştir. Eserin başında Tanyu, yazarın hayatını ve dinler tarihi ve dinî folklorla ilgili yayınlarının bir listesini vermiştir.

İlk defa yayımlanan kısımda (1-61s.), eski Türk dinî tarihi, eski Türklerde tengriler panteonu (Tengri-Tanrı-bir tanrı-Allah, ülgen, umay,

iki tanrıça - iki ruh, kötü ruhlar - erlik, yer-su kültü ve ruhlar, kutsal dağlar, ağaç ve orman kültü, su-pınar-ırmak-gölkaya kültü, ateş ve ocak kültü), dinî törenler, kam, şaman, puta tapılır mıydı ve ölüyü anma; yug gibi konular işlenmiştir.

Daha önce neşredilmiş olanlardan A.V. Anohin'den çevrilen Altay Şamanlığına Ait Maddeler (s. 61-129), Divanü Lugat-it Türk'de Şamanizme Ait Kelimeler (s.129-136), Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler (s.136-166), Başkurt Türklerinde Şamanizm Kalıntıları (s.161-166), Ziya Gökalp ve Yakut-Altay Folkloru ile Diniyatı (s. 166-171), Hurafeler ve Menşeleri (s. 174-201), Cahiliye Devrinden Kalıntılar (s. 201-235), Sibirya'da İslâmiyet'in Yayılışı (s. 235- 248), Ali Şîr Nevaî ve Folklor (s. 249-253) ve tahliller ve tenkitler (s. 253-256) adlı çalışmaları yer almaktadır.

13- *Makaleler ve İncelemeleri I*, (TTK. Yayını, Ankara 1968): Yazdığı makâlelerin önemli bir kısmının derlenip sınıflanması ile ortaya çıkmıştır. Bunu, İnan henüz hayatta iken Saadet Çağatay yapmıştır. Eserin baş kısmında S. Çağatay'ın bir ön sözü, Hikmet Tanyu'nun yazdığı İnan'ın hayat hikâyesi, o güne kadar yazdığı eser ve makalelerin yayın tarihine göre bir listesi yer almaktadır (s. XV-XXXVII). Sonunda kişi, yer, millet, kavim, kabile, soy, madde, eser ve dil adlarını içine alan umumî bir indeks vardır (s. 657-712).

Eser yedi ana bölümden meydana gelir. Birinci bölüm Türk kavimlerine ayrılmıştır. Burada, Türk kabile isimleri, Karaman ismi, Gaziantep'teki Elbeliler, Beltir, Yakut, Tuba, Altay, Kırgız, Karakalpak, Sagay, Ongut, Noyman boyu, Anadolu Türk boylarının adlarını konu alan on sekiz makale yer almıştır (s. 1-68). Destanlara ayrılan ikinci bölümde, Türk Rivayetlerinde Bozkurt, Orta Türk Destanları ikinci bölümde, Türk Rivayetlerinde Bozkurt, Orta Türk Destanları ve Kırım I, II, Kitab-ı Dede Korkut Hakkında, Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere Ait Notlar, Epope ve Hurafe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi, Karacaoğlan'a Dair, Oğuz Destanındaki Irkıl Ata, İt Başlı Kurt Efsanesi, Türk Destanlarına Genel Bir Bakış ve Manas destanı üzerine yazılan yirmi yedi makale vardır (s. 69-240). Folklora ayrılan üçüncü bölümde, Oran ve Ülüş Meselesi, Tepsi ve Kağnı. Maddî Kültüre Ait İki Kelime, Al Ruhu

Hakkında, Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın, Kazak-Kırgızlar'da Yeğenlik Hakkı ve Konuk Aşı Meselesi, Göçebe Türk Boylarında Evlâtlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler, Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri, Altay Türklerinde Kadınlar Diline Mahsus Sözler, Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair gibi on sekiz makale vardır (s. 241-387). İnanç ve akidelere ayrılan dördüncü bölümde Türk Şamanizmi Hakkında, Umay İlâhesi Hakkında, Altay Şamanlığına Ait Maddeler I, II, İslâm Türklerinde Şamanizm Kalıntıları, Altay-Yenisey Şamanlığında Eski Unsurlar, Yakut Şamanizmindeki İja Kııl, Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, Yağmur Duası Çömçe Gelin, İslâmda Mervanî'ler Mezhebi, Eski Türklerin İnançları Hakkında Bir Kaç Söz ve Türklerde su Kültü ile İlgili Gelenekler olmak üzere on iki makale vardır (s. 389-495). Beşinci bölümde Altay Dağlarında Bulunan Eski Türk Mezarları, Türkistan'da Yeni Arkeolojik Keşifler, Uluğ Beg'in Sikkeleri, Gûr-i Emîr Türbesinde Timur'un ve Ahfadının Mezar Kitabeleri gibi arkeoloji ve tarihe ait on bir makale vardır (s. 497-610). Altıncı bölüm hunker-kunker, oba-oba, Ink-Idık, balkan, ulus, börü-kurt, yok-hayır, han-ı yağma, ark-erk, kale gibi kelimelerin açıklamasını yapan on makalelik kelime izahlarına ayrılmıştır (s. 611-655).

14- *Makaleler ve İncelemeler II.* cilt (TTK. yayını, Ankara 1991, 417 s.): Bu cilt Hikmet Tanyu'nun düzenleme ve yardımlarıyla oğlu M. Yaşar İnan tarafından yayımlanmıştır. Kitapta yer alan makaleler yedi ana bölümde toplanmıştır. Dil ve edebiyat bölümünde: Çağatay Yazı Dilinin Kuruluşu Tarihine Dair Düşünceler, Çağatay Edebiyatı Üzerine Bir Konferans, Karışık Lehçelerle Yazılan Türkçe Eserler, Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar, Kutup'un Hüsrev ü Şirin'inden Örnekler, Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi Meselesi, XIII-XVII Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve Halis Türkçe, Ebülgazi Bahadır Han ve Türkçesi, Türk Kavimlerinin Halk Edebiyatında Rus İstilâsının Yankıları, Kayıtbay'ın Türkçe Duaları, Eski Türkçe Üç Kur'an Tercemesi, Şeybanlı özbekler Çağına Ait Bir Çağatayca Kur'an Tefsiri, Kur'an'ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çevirileri Üzerine Notlar, Kur'anıkerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerine Bir İnceleme, Dış Türklerde Elli Yıl Önce Yazı Dili Meselesi ve Türk

Yazı Dili Tarihinden Notlar olmak üzere on altı makale vardır.

Destanlara ayrılan ikinci bölümde millî kültür tarihi bakımından destanların önemi, göçebe Türklerin destan hareketleri, bunlarda kahramanların doğumu, ad almaları ve başka hususuyetler ile Dede Korkut kitabındaki bazı motif ve kelimeleri işleyen dört makale vardır.

Folklor bölümünde, Beltir Türklerinin Gök Tanrıya Kurban Töreni: Yasa, Töre-Töre ve Şeriat; Türklerde Demircilik Sanatı, Ziya Gökalp ve Türk Folkloru ve Z. Gökalp ve Yakut-Altay Folkloru ile Diniyatı adlı beş makale vardır.

İnançlar ve akideler bölümünde Dede Korkut Kitabındaki Eski İnançlar ve Gelenekler ve Türk boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Dinar Kültü adlı iki makale vardır.

Arkeoloji ve tarih bölümünde on iki makale, kelime izahları bölümünde tarla, darı, gerçek kelimeleri ile Divanü Lugat-it Türk'de Şamanizme ait kelimeleri açıklayan üç madde; son bibliyografya bölümde ise on dört tanıtma yazısı yer almaktadır. Sonunda ise 134 sayfalık dizin vardır.

Bu eserlerden başka B.Y. Vladimir'den çevirdiği *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı Moğol Göçebe Feodalizmi* (TTK. Yayını, Ankara 1944, VIII + 338 s) ile A. Samoyloviç'ten çevirdiği *Türkistan Sanatkârları Risalesi* (1929) adlı çevirileri de vardır.

Bunlar dışında *Türkmen Tarihi* (Barthold'dan çeviri), *Çağatay Edebiyatı, Atatürk'le İlgili Hatıralar ve Millî Şuurun Kudreti* adlı yayımlanmamış eserleri de vardır. Bunlardan ilk üçü Türk Tarih Kurumu, sonuncusu da Töre-Devlet yayın Evi tarafından yayımlanacaktır (H. Tonya, Türk Kültürü Araştırmaları 1977-1978, XVI/1-2, Ankara 1978, s. 83-84).

## BİBLİYOGRAFYA

1) Abdülkadir İnan, *Birinci İlmî Seyahata Dair Rapor*, İstanbul 1930, s. 1-66;

2) a. mlf., *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1934, s. 1-15;

3) a. mlf., *Türkoloji Ders Hülâsaları*, İstanbul 1936, s. 1-97;

4) a. mlf., *Güneş Dil Teorisi Üzerine Ders Notları*, İstanbul 1936, s. 1-81;

5) a. mlf., M. Şakir Ülkütaşır, *Türkoloji Ansiklopedisi Üzerine Bir Kalem Deneyi*, I. fasikül, forma 1, İstanbul 1938, s.-1-16;

6) a. mlf., *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar,* Ankara 1954, II. bs. 1972, III. bs. 1986, s. 1-215;

7) a. mlf., *Kur'anıkerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1961, s. 3-21;

8) a. mlf., *Hurafeler ve Menşeleri*, Ankara 1962;

9) a. mlf., *Manas Destanı*, İstanbul 1972, s. 1-267;

10) a. mlf., *Makaleler ve İncelemeler*, (nşr. Saadet Çağatay), cilt I, Ankara 1968, s. 1-655; cilt II (nşr. M. Yaşar İnan), Ankara 1991, s. 1-381;

11) a. mlf., *Eski Türk Dinî Tarihi*, İstanbul 1976, s. 1-256.

12) a. mlf., "Türk Halk Edebiyatı Tetkikleri", *Türk Kültürü*, XV/171, Ankara 1977, s. 135-146 (7-18);

13) Zeki Velidi Togan, *Hatıralar, Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Millî Varlık ve Kültür Mücadeleleri*, İstanbul 1969, s. 467-601;

14) M. Şakir Ülkütaşır, "Abdülkadir İnan", *Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi*, I. fasikül, İstanbul 1937, s. 14-15.

15) a. mlf.,"Abdülkadir İnan", *Türk Folklor ve Araştırmaları Yıllığı*, 1977'den ayrı basım; Muhtelif Hatıra Yazıları, Hürses, Ocak 1956;

16) Ruşen Eşref Ünaydın, *Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar*, II. bs. Ankara 1943, s. 51;

17) Müftüoğlu, "Yaşayan Türkçüler 6, Abdülkadir İnan", *Kızıl Elma*, sayı: 8, İstanbul 19 Aralık 1947, s. 11;

18) Hikmet Tanyu, "Abdülkadir İnan", *Türk Yurdu*, cilt VI/12, Aralık 1967, s. 8-10;

19) a. mlf.,, "Abdülkadir İnan'ın Hayatı", *Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler,* cilt I, Ankara 1968, s. XV-XVIII;

20) a. mlf., "Abdülkadir İnan'ın eserleri", *age.,* s. XIX-XXXVII;

21) a. mlf., "87. Doğum Yıldönümünde Prof. Abdülkadir İnan", *Töre*, yıl 6, sayı:42, Kasım 1974, s. 26-32;

22) a. mlf., "Türk Kültür Tarihinde Bir Yaprak", *Devlet*, 2 Aralık 1974, s. 265; Orta Doğu, Yılı: 2, sayı: 2347- s. 296, İstanbul 4 Aralık

1974, s.2;

23) a. mlf., "Dinler Tarihi ve Dinî Folklor Bakımından Abdülkadir İnan I", *Abdülkadir İnan, Eski Türk Dinî Tarihi*, Ankara 1976, s. IX-XII;

24) a. mlf., "Abdülkadir İnan'ın Dinler Tarihi ve Dinî Folklorla İlgili Eserleri II", *age.*, s.XIII-XVI;

25) a. mlf., "Prof. Abdülkadir İnan (1889-1976)", *Türk Kültürü*, cilt XV/169, Ankara Kasım 1976, s. 10-13;

26) a. mlf., "Prof. Abdülkadir İnan II-III", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1977-1978 yıl XVI/1-2, Ankara 1978, s. 45-88;

27) Saadet Çağatay, "Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK, Ankara 1954", *DTCF Dergisi*, cilt XV/1-3, Ankara 1957, s. 325-326;

28) a. mlf., "Abdülkadir İnan", *Fünfzig Jahre Wissenschaftlichen Wirkens, Central Asiatic Journal,* V/2, 1959, s. 151-162;

29) a. mlf., "Önsöz", *Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, Ankara 1968, s. XI-XIV;

30) a. mlf., "Abdülkadir İnan (29. XI. 1889-I. X. 1976)", *Türk Kültürü* cilt XV/171, Ankara Ocak 1977, s. 147-152 (19-24);

31) Bahaeddin Ögel, "Prof. Abdülkadir İnan, Türk Kültürü Tetkiklerinin Büyük Öncüsü", *Türk Kültürü*, cilt VI/71, Ankara Eylül 1968, s. 861-865 (37-41);

32) "Abdülkadir İnan", *Türk Folklor Araştırmaları*, cilt V/103, Şubat 1958, s. 1639-1540 (yazarı beli değil);

33) Naile Binark, "Profesör Abdülkadir İnan",*Kazan Mecmuası*, sayı 4, Haziran 1971;

34) a. mlf., İnan, Abdülkadir", *TDEA*, cilt IV, s. 384-386;

35) Agâh Sırrı Leven, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 1973, s. 97, 130, 515;

36) Saide Arslanbek, "Prof. Abdülkadir İnan'dan Birkaç Hatıra", *Türk Kültürü*, cilt XV/172, Ankara Şubat 1977, s. 216-218 (24-26);

37) a. mlf., "Prof. Abdülkadir İnan'ın Hayatı- Hatıraları ve Eserleri I", *Türk Kültürü Araştırmaları 1977-1978,* yıl XVI/1-2, Ankara 1978, s. 7-44;

38) Saniye Işıkay, "Abdülkadir İnan", *Türk Kültürü*, cilt XV/172, Ankara Şubat 1977, s. 219 (27) (hakkında yazılmış bir şiir);

39) Fevziye Abdullah Tansel, "Abdülkadir İnan", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 1977, s. 24-41;

40) Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, cilt II, İstanbul 1989, s. 89, 569;

41) Osman Nebioğlu, "Abdülkadir İnan", *Türkiye'de Kim Kimdir, Yaşayan Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi*, 2. bs., İstanbul 1961-62, s. 356;

42) Adnan Sadık Erzi, *Belleten Dizini I*, Ankara 1971, s. 19-20, 47, 50, 51, 53, 54, 68, 70, 71, 78, 81, 88, 93, 108, 115, 117, 120, 134, 140, 141;

43) Ahmet Beyaz-İsmet Baydur, *Türk Dili Dizini I*, Ankara 1972, s. 33, 35, 44, 50, 53, 60, 120, 128, 139;

44) Sevim İlgürel, "Türkiyat Mecmuası Bibliyografyası", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı VII-VIII, İstanbul 1977, s. 242, 253, 259;

45) Ahmet Koca - Reşat Çelik - Latif Köksal, *AÜ. İlâhiyat Fakültesi Yayınları Bibliyografyası (1949-1975)*, Ankara 1978, s. 65, 135;

46) Abdülkerin Abdülkadiroğlu - Cemal Kurnaz, *Türk Kültürü Bibliyografyası*, Sayı 1-300, Ankara 1989, s. 6-7, 16, 18, 20, 26, 35, 43, 44, 50, 70, 79, 93, 97, 102, 105, 113, 125, 132, 141, 158, 166, 202, 207, 208, 212, 225, 234, 240, 347, 365, 64, 107, 221, 223, 229;

47) İhsan Işık, "İnan, Abdülkadir", *Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul 1990, s. 231;

48) "Abdülkadir İnan", *Türk Dili*, cilt XXXIV/302, Ankara Kasım 1976, s. 635;

49) "İnan, Abdülkadir", *Türk Ansiklopedisi*, cilt XX, Ankara 1972, s. 120-121;

50) "İnan, Abdülkadir", *Meydan Larousse*, cilt VI, İstanbul 1987, s. 300.

51) *Tanzimattan Bugüne Türk Yazı Hayatında Takma Adlar İndeksi*, Ankara 1971, s. 24-29.